

MOLIYAVIY HISOBOTNING MILLIY VA XALQARO STANDARTLARIGA MUVOFIQ MUALLIFLIK HUQUQINI HISOBDA AKS ETTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xudaykulov Amir

*Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot va turizm fakulteti „Buxgalteriya hisobi va audit“
kafedrasida katta o'qituvchisi, PhD.*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12789059>

Annotation: *This article discusses the specifics of keeping copyright records at the national and international levels.*

Keywords: *copyright, depreciation, intangible asset, initial cost, double entry, period expenses, rights to use, statement of financial position, profit and loss statement.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mualliflik huquqi hisobini milliy va xalqaro darajada yuritishning o'ziga xos xususiyatlari keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Mualliflik huquqi, amortizatsiya, nomoddiy aktiv, boshlang'ich qiymat, ikkiyoqlama yozuv, davr xarajatlari, foydalanish huquqi, moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot.*

KIRISH (Introduction)

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” gi qarorida: “2021 yil 1 yanvardan boshlab aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar moliyaviy hisobotning xalqaro standarti asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etadi va 2021 yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standarti asosida tayyorlaydi”, - deb ta'kidlab o'tilgan⁵. Bu esa bizdan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini chuqurroq o'rganishni va tadqiq etishni talab etadi.

Rossiya Federatsiyasining moliyaviy hisobot xalqaro standartlarini o'rgatishga bag'ishlangan «finotchet.ru»⁶ saytida mualliflik huquqini 4 yil o'tgach sotishni ifodalovchi quyidagicha vaziyat keltirib o'tilgan:

Tasavvur qilaylik, mualliflik huquqi 20 000 AQSh dollariga xarid qilindi. Shartnomaga muvofiq unga 4 yil mobaynida egalik qilish va undan foydalanishimiz mumkin. Bunda, tugatish qiymati 6000 AQSh dollari bo'lsin.

Shunda amortizatsiyalanadigan qiymatni quyidagicha aniqlash mumkin:

$$20\,000,0 - 6\,000,0 = 14\,000,0 \text{ AQSh dollari}$$

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” Toshkent sh., 2020 yil 24 fevral, PQ-4611-son.

⁶ <https://finotchet.ru/articles/1271/> Корпоративная финансовая отчетность. международные стандарты. Журнал и практические разработки по МСФО и управленческому учету. МСФО (IAS) 38 Нематериальные активы. Для специалистов в области бухгалтерского учета и отчетности. Учебные пособия по МСФО (миллион скачанных копий в более чем 120 странах)

Endi amortizatsiyalanadigan qiymat nomoddiy aktivdan foydalanish yillari soniga bo‘linadi.

$$14\ 000,0 / 4 = 3\ 500,0 \text{ dollar}$$

Shundan so‘ng to‘rtinchi yil yakunida mualliflik huquqini 6000 AQSh dollariga sotish mumkin, bunda sotish bo‘yicha xarajatlar mavjud bo‘lmaydi.

Debet: Amortizatsiya xarajatlari (Foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobotda) – 3500 AQSh dollari;

Kredit: Amortizatsiya (Buxgalteriya balansi hisobotida) 3500 AQSh dollari.

Nomoddiy aktivni buxgalteriya balansiga kirim qilindi:

Debet: Nomoddiy aktivning boshlang‘ich qiymatiga (BB hisobotida) – 20 000,0 AQSh dollari;

Kredit: Jamg‘arilgan amortizatsiya summasiga (BB hisobotida) – 14 000,0 AQSh dollari.

Debet: Pul mablag‘lari (BB hisobotida) 6 000,0 AQSh dollari.

Bizningcha, yuqorida keltirilgan jurnal o‘tkazmalarida kamchiliklar mavjud. Jumladan, jurnal o‘tkazmalarida, avvalo, mualliflik huquqining tadbirkorlik subyektiga kirimi aks ettirilmagan. Dastlab mualliflik huquqi kirimi aks ettirilganda schyotlar bo‘yicha qoldiqlarni chiqarish va boshqa schyotlar bilan solishtirib tekshirish imkoniyati yuzaga kelar edi. Yuqorida keltirilgan jurnal o‘tkazmalariga muvofiq schyotlar bo‘yicha qoldiqlar quyidagi ko‘rinishga kelib qolmoqda (1-rasm):

Nomoddiy aktivning boshlang‘ich qiymatiga		Pul mablag‘lari summasiga	
Debet	Kredit	Debet	Kredit
20 000		6 000	
Jamg‘arilgan amortizatsiya summasiga		Davr xarajatlari summasiga	
Debet	Kredit	Debet	Kredit
	3 500 10 500	3 500	

1-rasm. Mualliflik huquqini hisobga olish bo‘yicha qoldiqlarni aks ettirish⁷

Yuqorida keltirilgan ikkiyoqlama yozuv qoidalari asosidagi buxgalteriya o‘tkazmalaridan ko‘rish mumkinki, birorta schyot bo‘yicha qoldiqlar oxirigacha yopilmagan. Bundan tashqari keltirilgan jurnal yozuvlarida mualliflik huquqini tugatish qiymatida sotish bo‘yicha shartnoma tuzish va daromadni tan olish bo‘yicha jurnal yozuviga buxgalteriya o‘tkazmasi amalga oshirilmagan. Tadqiqotchi taklif etayotgan 1-jadvalda (daromadni tan olish jadvalning 4-punktida) yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan

⁷Ilmiy tadqiqot muallifi tomonidan tayyorlandi.

kamchiliklarni bartaraf etishga va loyihadagi moliyaviy hisobotning milliy standartlari bo'yicha jurnal yozuvlarini aks ettirishga harakat qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotchi yuqorida keltirib o'tilgan buxgalteriya o'tkazmalariga nisbatan yondashuvi yuqorida yoritilganidan tegishli ravishda farq qiladi (1-jadval).

1-jadval

Mualliflik huquqini 4 yil muddat o'tishi bilan sotish bo'yicha buxgalteriya o'tkazmalari korrespondensiyasi⁸

№	Xo'jalik operatsiyalari mazmuni (jurnal yozuvlari)	Debet	Kredit
1.	Mualliflik huquqining xaridini dastlab amalga oshirish summasiga (0440-«Foydalanish huquqi bo'yicha nomoddiy aktivlar»)	20 000 (MHTH)*	
	Pul mablag'lari summasiga (5110-«Hisob-kitob schyoti»)		20 000 (MHTH)
2.	Mualliflik huquqi amortizatsiyasi summasiga (0540-«Foydalanish huquqi bo'yicha nomoddiy aktivlarning amortizatsiyasi»)		3 500 (MHTH)
	Davr xarajatlari summasiga (9430-«Boshqa operatsion xarajatlar»)	3 500 (FVZTH)* *	
3.	Mualliflik huquqi bo'yicha jamg'arilgan amortizatsiya summasiga (0540-«Foydalanish huquqi bo'yicha nomoddiy aktivlarning amortizatsiyasi»)		11 500 (MHTH)
	Mualliflik huquqi bo'yicha jamg'arilgan amortizatsiya summasini davr xarajatlariga o'tkazish (9430-«Boshqa operatsion xarajatlar»)	11 500 (FVZTH)	
4.	Mualliflik huquqini tugatish qiymatida sotish bo'yicha shartnoma tuzish va daromadni tan olish summasiga (D-t: 4010-«Xaridor va buyurtmachilarning qisqa muddatli debitorlik qarzi» K-t: 9010-«Vaqtning muayyan nuqtasida tan olinadigan tushum»)	6000 (FVZTH)	
			6000 (FVZTH)
5.	4 yil davr o'tishidan sal avvalroq mualliflik huquqini sotish bo'yicha olingan pul mablag'lari summasiga (5110-«Hisob-kitob» schyoti)	6000 (FVZTH)	

⁸Jadval tadqiqotchi tomonidan o'rganilgan materiallar asosida tayyorlangan.

№	Xo‘jalik operatsiyalari mazmuni (jurnal yozuvlari)	Debet	Kredit
	Xaridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlarni yopganimizda (4010-«Xaridor va buyurtmachilarning qisqa muddatli debitorlik qarzi»)		6000 (FVZTH)

* (MHTH) – Moliyaviy holat to‘g‘risidagi hisobotda.

** (FVZTH) – Foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobotda.

1-jadvalga e‘tibor beradigan bo‘lsak, dastlab mualliflik huquqi xaridi, undan so‘ng mualliflik huquqidan foydalanib uning amortizatsiyasini hisobda aks ettirish, jamg‘arib borilgan amortizatsiya summalarini davr xarajatlariga olib borish, keyin esa mualliflik huquqini tugatish qiymatida sotish jarayonimizda daromadni tan olish, daromadni tan olib bo‘lgach, pul mablag‘lari kelib tushishini aks ettirish lozim.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

1. Nomoddiy aktivlarga qilingan xarajatlar aktivlarga bevosita aloqador bo‘lgan kelgusidagi iqtisodiy foydani ko‘paytirish imkonini berish isboti mavjud bo‘lmasa, bunday holatda ushbu qilingan xarajatlar milliy va xalqaro tartibga ko‘ra davr xarajatlari sifatida tan olinishi kerak bo‘ladi.

2. MHXSga muvofiq qayta baholash natijasida hosil bo‘lgan kamayish summasini mazkur nomoddiy aktivning amortizatsiya xarajatlariga olib borish mumkin ekan, ammo BHMSga muvofiq mazkur kamayish summasi amortizatsiya xarajatlariga olib borilmaydi.

3. Agar nomoddiy aktivni yaratilishida tajriba-konstruktorlik bosqichidan boshlab sarflangan xarajatlarni aniq qiymatda baholay olinsagina, ularni nomoddiy aktivlar qatoriga qo‘shish mumkin. Aynan shuning uchun ham agar nomoddiy aktiv yaratilsa, yaratilgan nomoddiy aktiv bo‘yicha uning tadqiqot bosqichi qachon tugashi va tajriba-konstruktorlik ishlarini qachondan boshlanishini aniq bilish lozim. Tajriba-konstruktorlik ishlari bosqichida amalga oshirilgan xarajatlar nomoddiy aktivning qiymatini belgilashda asos sifatida xizmat qiladi.

4. Xo‘jalik yurituvchi subyektda litsenziya bo‘yicha xarajatlar hisobga olinayotganda, litsenziyani olishga doir hujjatlarni ko‘rib chiqish uchun vakolatli davlat organiga qiladigan xarajatlarini hamda litsenziyani olish uchun xarajat qilinadigan davlat boji summalarini birgalikda jami litsenziya xarajatlariga kiritishi va unga har oyda korxonaga hisob siyosatiga muvofiq tanlangan amortizatsiya me‘yorlariga ko‘ra amortizatsiya hisoblashi va hisoblangan amortizatsiya summalarini davr xarajatlarida aks ettirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Toshkent sh., 2020 yil 24 fevral, PQ-4611-son.

2. Корпоративная финансовая отчётность. международные стандарты. Журнал и практические разработки по МСФО и управленческому учету. МСФО (IAS) 38 Нематериальные активы. Для специалистов в области бухгалтерского учета и отчетности. Учебные пособия по МСФО (миллион скачанных копий в более чем 120 странах). <https://finotchet.ru/articles/1271/>

2. Khudaykulov. A.M. Distinctive features of national and international accounting for intangible assets. // Trans Asian Journal of Marketing & Management Research. ISSN: 2279-0667 Vol 9, Issue 9, Sept. 2020. 24-28-pages. <http://dx.doi.org/10.5958/2279-0667.2020.00037.1>

3. Худайкулов А. Номоддий активларга амортизация ҳисоблашнинг ўзига хос усуллари. // Biznes-Эксперт. – Тошкент, 2017. –№6, 2017. 64-68-бетлар. (08.00.08; ISSN: 2181-7235)

https://www.researchgate.net/publication/358285647_Biznes_ekspert_ucun_makola#fullTextFileContent

6. Худайкулов А.М. Отличительные особенности национальных и международных стандартов учета нематериальных активов. Часть 1. /«Актуальность.РФ», Москва давлат университети ва Пенза давлат университети томонидан ташкил этилган «EurasiaScience» мавзусидаги XV илмий-амалий халқаро конференция (Секция 24. Экономические науки). Москва - 2018 йил 31 май. 105-106-бетлар, Диплом №54.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=35320499>

7. Худайкулов А.М. Отличительные особенности национальных и международных стандартов учета нематериальных активов. Часть 2. /«Актуальность РФ», Москва давлат университети ва Пенза давлат университети томонидан ташкил этилган «EurasiaScience» мавзусидаги XV илмий-амалий халқаро конференция (Секция 24. Экономические науки). Москва - 2018 йил. 31 май 107-109-бетлар, Диплом №55.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=35320500>

8. [Ш.С. Исмоилов. Мамлакатларнинг ХМТда қатнашишларига таъсир қилувчи омиллар ва унинг ривожланиш кўрсаткичлари. "Innovation science and research" журнали. 2024 йил май.](#)

9. [T.Kushaev. Synthetic and analytical accounting accounts. "Экономика и социум" journali. №12\(115\) 2023.](#)